

Ernesta Ranonytė

Pasvalio Petro Vileišio gimnazijos 2b klasės mokinė

Veiksmazodis ir jo formos Mariaus Katiliškio romano „Užuovėja“ novelėje „Kūlė“

Marius Katiliškis XX amžiaus vidurio rašytojas, prozininkas. Sovietams okupavus Lietuvą, pasitraukė iš Tėvynės į Vakarų, kaip ir dauguma to meto inteligentų. Vienas populiariausių M. Katiliškio kūrinių yra novelių romanas „Užuovėja“. Dešimtojoje romano novelėje „Kūlė“ aprašomas javų kūlimas. Kalvis Elyzas pakviečiamas į talką. Dirbdamas susipyksta su mašinistu, kuriam jau ir anksčiau jautė pagiežą. Pats to nenorėdamas, Elyzas pakenkia mašinistui ir sulaukia pasiūlymo užimti jo darbo vietą.

Veiksmazodis yra svarbiausia sakinio sudedamoji dalis. Be jo būtų neįmanoma papasakoti net ir paprasčiausių dienos įvykių. Todėl ir M. Katiliškio romano „Užuovėja“ novelėje „Kūlė“ šią kalbos dalį galima aptikti beveik visuose sakiniuose. „Kūlei“ gyvumo suteikia ne tik veiksmazodžiai, bet ir kitos jo formos. Žinoma, dalyviai, pusdalyviai, padalyviai ir būdiniai savo skaičiumi nelenkia asmenuojamųjų veiksmazodžio formų, tačiau kūriniui suteikia vaizdingumo.

M. Katiliškis rašo būtuojų kartiniu laiku, trečiuoju asmeniu (*suniurzgė, tvojo, metė, spyrė*). Tačiau novelėje galima rasti ir kitų laikų: esamojo (*prineša, plyšta, šąla, šeria, eina*), būtojo dažninio (*atsitikdavo, nudraskydavo, nereikėdavo, surasdavo, pavaišindavo*), būsimąjo (*perkuls, lips, virins, gaus, ims*). Rašytojas daugiausia vartoja tiesioginę nuosaką, labai retai liepiamąją (*duok, lipdyk, imk*), kiek dažniau tariamąją (*galėtų, įtaisytum, užkaičintu*). Mėgsta tariamosios nuosakos vienaskaitos antrąjį asmenį išreikšti sutrumpinta galūne -um vietoj -umei (*ateitum, žinotum, eitum, užmirštum*).

„Kūlėje“ veiksmazodžiai kartojasi labai retai. Tai patvirtina Henriko Nagio pasakytus žodžius, kad Marius Katiliškis labai gerai mokėjo lietuvių kalbą. Rašytojas tam pačiam ar panašiam veiksmui vartoja skirtingus veiksmazodžius, pavyzdžiui, vietoj *bėgti* yra *lėkti*, vietoj *eiti* – *žengė, lijo – pliaupė*. Daugiausia kartų pavartotos asmenuojamos veiksmazodžio formos: *buvo* (25 kartus), *reikia* (10 kartų), *gali* (8 kartus), *ėjo* (7 kartus). Tekste labai daug veiksmazodžių, prasidedančių raidėmis *n, p, s*. Populiariausi priešdėliai – *ne, nu, pa, pra, pri, su*.

Rašytojas mėgsta įvairius procesus, veiksmus išreikšti bendratimis. Jų novelėje išties nemažai. Dažniausiai bendratis eina kaip tarinys ar suvestinio tarinio dalis, pavyzdžiui, „*vertė*

spjaudytis“, „*turėjo apkaustyti*“, kartais kaip papildinys („*ir nėra kur pasidėti*“). Jų ypač daug pačioje novelės pradžioje. Pačios populiariausios bendratys – tai *būti, leisti, laukti, eiti, ieškoti*.

Iš neasmenuojamų veiksmažodžio formų M. Katiliškis daugiausia vartoja dalyvius. „Kulėje“ jų galima aptikti beveik tiek pat, kiek novelėje yra veiksmažodžių. Veikiamieji dalyviai (*apsukęs, užšokusi, sutįžę, pravažiuojančius*) skaičiumi lenkia neveikiamuosius (*paliktą, ištrypta, apversta, pakirsta*). Tekste beveik nėra pasikartojančių dalyvių. Jie skiriasi bent jau gimine ar skaičiumi. Kadangi „Kulės“ pagrindinis veikėjas kalvis, dauguma veikiamųjų dalyvių yra vyriškosios giminės vienaskaitos vardininkai. Dažniausiai rašytojas šia veiksmažodžio forma apibūdina daiktus bei žmones. Kūrinio pradžioje daug galininko linksnio dalyvių, o pabaigoje – vardininko.

Novelėje yra ir gan daug pusdalyvių (*čirkšdama, stebėdamas, kramsnodamas, nebesikęsdamas*). Tačiau jų žymiai mažiau negu dalyvių. Įdomu, kad novelės pradžioje pusdalyvių pasitaiko retai, jie pasipila kūrinio pabaigoje. Šių veiksmažodžio formų tekste yra mažiau, todėl jos nesikartoja. Tik pusdalyvis *užtrenkdamas* pavartotas 2 kartus.

M. Katiliškis nelabai mėgsta padalyvius (*apsikuopus, pasakius, leidžiant, užėjus, nespėjus*). Jų yra perpus mažiau negu pusdalyvių. Kaip ir dauguma veiksmažodžių, taip ir padalyviai pavartoti būtuojų kartiniu laiku. Kūrinyje taip pat galima rasti esamojo laiko padalyvių (*dirbant, kuliant, skleidžiant, ryjant*), tačiau nėra nei būtojo dažninio, nei būsimojo laiko. Nors šios veiksmažodžio formos novelėje nėra daug, ji pajvairina tekstą.

Iš visų veiksmažodžio formų mažiausiai „Kulėje“ yra būdinių. Iš viso jų galima rasti aštuonis: *badyte, draskyte, laukte, liepsnote, kalte, meste, plikinte, bėgte*. Nors būdinių yra mažiausiai, jie yra labai vaizdingi ir visai novelei suteikia kitokį atspalvį. Visi „Kulėje“ pavartoti būdiniai, išskyrus *bėgte*, atrodo neįprasti ir retai vartojami.

M. Katiliškis tikrai talentingas rašytojas. Jis sugebėjo parašyti devyniolikos puslapių novelę, joje pavartodamas begalę skirtingų bei vaizdingų veiksmažodžių, dalyvių, pusdalyvių, padalyvių ir būdinių. Visos šios kalbos dalys „Kulėje“ sustiprina veiksmo, gyvumo, dinamiškumo jausmą. Kai kuriose novelės vietose iš pradžių gali atrodyti, jog veikėjai nieko ypatingo neveikia, nėra dinamikos, tačiau, atkreipus dėmesį į kūrinį pavartotus dalyvius, pusdalyvius, padalyvius, susidaro visai kitoks įspūdis. O pažvelgus atidžiau, sunku nesistebėti, kiek lietuvių kalba turi įvairių žodžių, kuriais galima nusakyti tuos pačius ar panašius veiksmus.